

Giriga institutioner. Sociologiska studier av totalt engagemang

RECENSERAD BOK

LEWIS A. COSER

Giriga institutioner. Sociologiska studier av totalt engagemang,
Lund: Arkiv förlag, 2025

Micael Björk

Boken *Giriga institutioner* är skriven i en tradition där samhällsforskningen inte uteslutande baseras på radikal kritik. Ursprungligen från 1974, ges den nu ut i serien Moderna klassiker på Arkiv förlag (översatt av Henrik Gundenäs). Författare är sociologen Lewis A. Coser (1913–2003), som presenteras i en fyllig introduktion av Ola Agevall. Coser – mest känd för sina konfliktteoretiska studier i Simmels efterföljd – föresätter sig i *Giriga institutioner* att ringa in en grupp av disparata samhällsfenomen, historiska och nutida, som kännetecknas stor aptit på interaktionsdeltagarnas engagemang. Institutioner och organisationer som lystet (rovgirigt, trångsynt) söker individernas engagemang för *en* roll: som haremsväktare, som mätress, som hustjänare, som hustru, som sektmedlem, alltid med en absolut lojalitet mot sin herre.

Cosers bok rymmer tre delar – i härskarens tjänst, i familjens tjänst, i kollektivets tjänst (Rose Laub Coser är medförfattare till kapitel 6 om den ”giriga familjen”). Analysmodellen och de centrala begreppen presenteras i ett inledande kapitel. Ansatsen är klassisk i dubbel bemärkelse. Dels vilar teoriarbetet tungt på sociologer som Tönnies, Weber och Simmel (plus Merton), dels knyter Coser an till ett klassiskt vetenskapligt ideal där vi

FÖRFATTARE

Micael Björk, professor i sociologi, Göteborgs universitet, micael.bjork@socav.gu.se

DOI: <https://doi.org/10.58236/aa.28287>

© Författaren/författarna. Detta är en Open Access-artikel som distribueras enligt Creative Commons, licens CC-BY 4.0

med minsta möjliga antal begrepp söker analysera största möjliga antal empiriska fenomen. Coser lyfter fram Simmel som sin främsta inspiratör. I en svensk kontext kan vi tänka på Johan Asplund. Med begrepp som *social responsivitet*, *abstrakt socialitet* och *tankefigur* har han undersökt socialpsykologiska processer av samma natur i en brokig mångfald av fenomen (Asplund, 1987).

Coser arbetar synnerligen tankeekonomiskt, han följer Simmel inte bara i det att fenomenen bör skifta i form, de bör helst också te sig motsägelsefulla. Återkommande argumenterar han för att celibat och promiskuitet fyller likartade funktioner. Det ogiftaståndet stärker påvens och sultanens makt, den fria kärleken stärker sektledarens och yrkesrevolutionärens makt. Båda dessa förpliktelser drar bort intresset från erotisk tvåsamhet och privat exklusivitet, vilket behöver säkras om engagemanget för institutionen och dess självtillräckliga mission ska kunna etableras och fortleva. Olikheter på ytan rymmer alltså en funktionell ekvivalens. Problemet handlar om att lojalitet och engagemang alltid är knappa resurser i det sociala livet – och giriga institutioner är mästare på att bryta konkurrensen om människors krafter och intressen, bryta konkurrensen och se till att alla delar av personen motiveras för en enskild roll.

Utmärkande för giriga institutioner är att de söker förmå de ingående individerna att försvaga sina band, eller avstå från att knyta några band, med andra institutioner eller personer vilkas anspråk kan råka i konflikt med deras egna krav (s. 45).

Här finns administratörer som binds till imperier (eunucker, hovjudar), här finns tjänare som binds till starka familjer (hustjänare, hemmafruar), här finns agenter som binds till sociala rörelser (jesuiter, leninister). Exemplen skvallrar om att giriga institutioner tenderar att vara indragna i betydande konflikter, både heliga och profana. Giriga institutioner omvandlas lätt till kamporganisationer. Ett begränsat antal mekanismer repeteras för att lösa allmänna lojalitetsproblem på specifika fält. Främlingar eller rotlösa individer rekryteras, övervakningen breddas och den nära tillgivenheten blockeras. Samtidigt måste rollen vara frestande, samtycket till en tjänande livsstil behöver omvandlas till ”internaliserat accepterande”. Yttre tvång är inte den primära kontrollfunktionen; radikalen lockas ju av att isolera sig i militanta kollektiv, särskilt om situationen – i hens ögon – ”burit katastrofens prägel och varit förenad med stora faror” (s. 52). Giriga institutioner vet att vissa överlägsenhetskänslor måste underhållas.

Grunden för boken är Cosers långvariga intresse för sekter och sekterism. Intresset spänner över både religiösa och politiska sekter, eller en mix av båggedera, vilket är fallet med Oneida-kolonin utanför New York under andra halvan av 1800-talet. Ledaren, den utopiske socialisten – bibelkommunisten – John

Humphrey Noyes, noterar med tillfredsställelse att ”munk- och nunneklostren har kunnat bestå enbart därför att man avskaffat den särskilda tillgivenhet som den separata familjen grundar sig på” (s. 171). Av detta drog Noyes slutsatsen ett ”sammansatt äktenskap” skulle premieras. Tillgivenheten fick inte splittras, alla skulle älska alla och därmed skulle sektmedlemmarna även favorisera den kollektiva gemenskapen. Det totala engagemanget skulle alltså säkras genom en reglementsenslig promiskuitet. Det är raka motsatsen till äldre tiders sexualfientliga kristendom, men den sociologiska funktionen är helt identisk, nämligen att hindra tvåsamma band som undandrar sig institutionens kontroll.

Apropå kontroll kan det vara på sin plats med ett förtydligande. Den övervakning som giriga institutioner utvecklar ska inte förväxlas med totala institutioner (av Goffmans typ). Här finns en viss familjelikheter, det är sant, men en viktig skillnad är att giriga institutioner inte är slutna system, de opererar i världen, de är konkurrensutsatta, kan man säga. Ett nutida exempel får illustrera. När övervakning och brottskontroll påläggs alltför myndigheter och även breder ut sig inom säkerhetsindustrin, hos försäkringsbolag och i byggbranschen (Svensk byggkontroll), så måste Polismyndigheten intensifiera sina insatser för att behålla personalen. Anspråken på individernas exklusiva lojalitet behöver reformeras. När ledningen misslyckas med att göra nyordningen attraktiv, så väcks ett missnöje och man skälls för att stärka ”tystnadskulturen”. Vilket kan tolkas som att giriga institutioner lätt hamnar i konflikt med en lagreglerad ordning, där en delvis obunden byråkrati försvårar för anspråken på ett totalt engagemang.

Det uppstår ett strukturellt problem i situationer där makthavare tar i anspråk en förvaltningsstab organiserad efter byråkratiska principer och där de samtidigt kräver fullständig trofasthet hos sina tjänare. Byråkrats själva princip utesluter personliga trohets seder och beroendeförhållanden. De senare försvagas också av den tendens mot i varje fall partiell autonomi i förhållande till makthavarna som är inbyggd i den byråkratiska apparaten (s. 66).

Ett annat exempel på hur vi med Coser kan starta i äldre tider och landa i nutida, är hans utförliga kapitel om husbonde-tjänare-förhållandet. Grundligt analyseras hur parterna binds till varandra men även hur hotet från tjänarens svek alltid är närvarande. Visserligen är institutionen hjälpt av att tjänarens status speglas i husbondens status. Ju mer aktad herre (som kan vara en matmor), desto mer aktad tjänare, varför ett svekfullt agerande skulle medföra en betydande statusförlust för tjänaren. Fast den typen av asymmetriska band är bara funktionella fram till dess att jämlikhetstänkande och nya försörjningskällor på fabriker och kontor förändrar yrkesstrukturen och underminerar husbondens anspråk på tjänarens heltidsengagemang. Dock är Coser framsynt i sina spaningar om ”de nya hushållsarbetsarna”, hur *Gesellschaft*-förhållanden kan flytta in i hemmen genom ”specialiserade

matleverantörer, hundpassare, städare och så vidare” (s. 119). Om detta alstrar nya giriga institutioner, är en öppen fråga.

Det är lätt att bli inspirerad av *Giriga institutioner*; på det viset är boken en verklig klassiker. Innan jag slutar vill jag därför peka på några fler områden där Cosers begreppsapparat nog kunde appliceras. Arbetsgivarnas intresse för lojalitetsplikten i anställningen, problemet med konkurrerande bisysslor eller konflikter till följd av de anställdas engagemang på sociala medier, är tre rätt uppenbara exempel. Vill man tillämpa principen om att inkludera heterogena fenomen, så gissar jag att en likartad kamp om exklusiva lojaliteter kan rekonstrueras inom den organiserad brottsligheten och den radikala miljörörelsen (Återställ våtmarker, med flera). Lägg till Säkerhetspolisen och vi maximerar inkluderingen. Vidare tror jag att problemet med ett minskat barnafödande kan vara relevant. Men då skulle det mer handla om en upplösning av äldre institutioner som lämnar människor fritt flytande i ett ohanterligt överflöd av motstridiga impulser och omöjliga val. I spåren av den giriga familjens fall breder så barnlösheten ut sig, låt vara att belastningen även kan bidra till att hemmafrun ter sig lockande på nytt, i rollen som *tradwife*. Här sker något oväntat som kunde utforskas vidare (jämför de Gregorio, 2025).

Jag har egentligen inga invändningar mot Cosers bok, den representerar en typ av analytisk sociologi som är värd all uppmärksamhet den kan få. Möjligen kan jag tycka att begreppsbildningen hade tjänat på en vassare distinktion mellan institutioner och organisationer. Fast å andra sidan kanske det inte behövs, om poängen är att identifiera likvärdiga drag hos olikartade fenomen. De finns ju redan sociologer som identifierat besläktade funktioner hos institutioner och organisationer, exempelvis Gehlen (2011) eller Luhmann (2018), i det att båda – som sociala innovationer betraktade – kan verka osäkerhetsreducerande i moderna hyper-komplexa samhällen, tillfälligt ordnade runt en utbredd känsla av oupphörlighet.

Till sist och åter till Cosers olust inför den radikala teorins ensidiga kritik med tillhörande utvägar. Alienationen inför den samtida splittringen var förstaelig, bristen på helhetskänsla kunde få negativa hälsoeffekter, men en livsföring i ”skärningspunkten mellan många kretsar” var ändå att föredra. Särskilt om denna orientering ställdes mot ett totalt engagemang för ”en organisation som girigt slukar hela människan, danar henne efter sin avbild och låter henne tjäna sina behov” (s. 55). Utan tvekan ville Coser försvara ett öppet samhälle.

REFERENSER

- Asplund, Johan. (1987) *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
 de Gregorio, Josefin. (2025) Den kvinnliga underkastelsen. *Arche*. Nr. 92–93: 19–23.
 Gehlen, Arnold. (2011/1975) Historiens slut? *Subaltern*. Nr. 4: 69–76.
 Luhmann, Niklas. (2018) *Organization and Decision*. Cambridge: Cambridge University Press.